

תוכן עניינים

2	מבוא
5	פרק ראשון: סקירת ספרות
5	א. התקשורת הערבית
7	ב. האביב הערבי
10	ג. מאלקאעידה למלחמות אפגניסטן, עיראק ודאע"ש
13	פרק שני: אל ג'זירה בצמתים ערביים ובינלאומיים עיקריים
13	א. מלחמת אפגניסטן ועיראק
16	ב. האביב הערבי
18	פרק שלישי: דיון
21	סיכום
22	ביבליוגרפיה

מבוא

בארבעת העשורים האחרונים, עבר העולם הערבי תהפוכות רבות משלטון אוטוריטארי, מלוכני או רפובליקני, לזירה בה מתחוללים שינויים פוליטיים, חברתיים ודתיים רבים. למרות שערוך אל ג'זירה הופעל בשנת 1996, לפני כ- 20 שנה, הרי שהמאורעות בעולם הערבי בתקופה זו יונקים ומושפעים גם מתהליכים קודמים שהבשילו בהיות אל ג'זירה מופעלת. ניתן לחלק שינויים אלה למספר שלבים עיקריים.

הראשון, הצלחת המהפכה הדתית באיראן שסופה הפלת השאח והקמת רפובליקה אסלאמית שיעית. גם אם היא לא התחוללה במדינה ערבית, אלא איראנית, וגם אם התפיסה הדתית בה היא שיעית ולא סונית, הרי שלהצלחת המהלך של השתלטות אסלאמית דתית על מונרכיה מזרח תיכונית הייתה השפעה רבה על החברה הערבית מוסלמית-סונית. יתר על כן היא השפיעה על חיזוקם של אותם אסלאמיים רדיקליים כמו האחים המוסלמים במצריים והסלפים בסעודיה אשר האחרונים היוו את הבסיס להקמת אלקאעידה (Cleveland & Bunton, 2016).

השני, בסמוך לסוף שנות השמונים כאשר בו זמנית כמעט חלו שלוש התפתחויות אשר להן השפעות ארוכות טווח על העולם הערבי. נפילת ברית המועצות אשר הייתה בעלת השפעה במדינות ערביות רבות, התפתחות הגלובליזציה וחדירת התקשורת הדיגיטלית. תופעות אלה צמחו וחדרו לעולם הערבי תוך שהן מעודדות לטווח ארוך תהליכי דמוקרטיזציה וליברליזציה הדרגתיים בקרב חלק גדל שתבע יתר שותפות בתהליכי קבלת ההחלטות. התפתחות התקשורת במדינות ערב בכלל, וזו הדיגיטלית במיוחד, ולאחריה בעלי הגישות הליברליות אשר החלו לצרוך מידע ממדינות מערביות דמוקרטיות ומחוץ לעולם הערבי בפרט, תרמה להשמעת דעות שונות ולפלורליזם תקשורתי גובר. בכך התעצמה עוד יותר מורת הרוח של חוגים רבים וליברליים במיוחד כלפי השלטון הסמכותי במדינות רבות (שמיר, 2017). ערוץ אל ג'זירה אשר הוקם בקטאר בשנת 1996 מהווה נדבך חשוב ואולי מרכזי של גל התפתחות זה.

השלישי, מלחמת המפרץ השנייה ובאופן מיוחד התגברות המעורבות הצבאית האמריקנית אשר הושפעה גם מן המתקפה על מגדלי התאומים בספטמבר 2001. לעניין זה ראוי לציין את המעורבות המערבית בכלל, והאמריקנית בפרט, בעיראק ובאפגניסטאן (Kaválek, 2015). זו הביאה למלחמת אזרחים ארוכה בעיראק אשר בין תוצאותיה היו חדירת אלקאעידה ככוח מרכזי והיווצרות מה שנודע לאחר שנים ספורות כדאע"ש. יתר על כן, מאפייני מלחמת האזרחים בעיראק אומצו בסוריה וביתר שאת.

פרק ראשון : סקירת ספרות

ג'ורג' אנטוניוס, ההיסטוריון הלבנוני שחקר את עליית הלאומיות הערבית בספרו ההתעוררות הערבית- (Antoniou, 2015) - The Arab Awakening¹, ניתח את עלייתן של מדינות ערביות ולאומיות ערבית בעקבות נפילת האימפריה העות'מאנית. ההסכם הבריטי-צרפתי (סייקס-פיקו), הביא לראשונה להקמת מדינות ערביות בעיראק, סוריה, לבנון וירדן. הגל השני של הלאומיות הערבית החל בסוף שנות הארבעים והתרחש בשנות החמישים והשישים, כאשר המשטר המלוכני הערבי נפל לאחר הפיכות מצד קציני צבא. כך במצריים עם הפלת משטרו של פארוק ועליית כת הקצינים ביולי, 1952, בעיראק בשלהי אותו עשור ולאחר מכן לוב עם הפלת המלך אידריס א-סנוסי על ידי קצינים בראשות קדאפי. יש הטוענים כי האביב הערבי שהחל בשלהי 2010 הוא הגל השלישי (פודה ווינקלר, 2017)². לעומת זאת אחרים כמו אבו רביע רואים דווקא במלחמת יוני 1967- ששת הימים – את הגל השלישי בלאומיות הערבית (Abu-Rabi', 2004).

לגישתנו המהפכות והמחאות הקרויות "האביב הערבי", עם כל חשיבותם וחדשנותם, הינם בבחינת תוצאה של גל שלישי שהחל עוד בשנות ה-80 של המאה העשרים, בעידוד ההתמערבות, הגלובליזציה וחדירת הטכנולוגיה והתקשורת הדיגיטליות מחד ועליית האסלאם הרדיקלי כתוצאה מן המהפכה בראשות חומייני באיראן מאידך. תוצאות הגל השלישי אשר יצרו שלבי משנה משמעותיים.

ד. מאלקאעידה למלחמות אפגניסטן, עיראק ודאע"ש

במשך כחמש עשרה שנים ישב אוסאמה בן לאדן הסעודי באפגניסטן, תחילה כבעל חברה הנדסית במימון ארצות הברית כנגד השלטון הסובייטי והחל מסוף שנות ה-80 כראש אל קאעידה. ארגון זה בו חברים מצרים בעיקר, חברי האחים המוסלמים לשעבר שעברו רדיקליזציה החל משנות ה-60 וה-70 והצטרפו לסלפים. הבולט בהם היה איימן אל זוואהרי אשר נחשב במשך שנים לסגנו של בן לאדן ולאחר מכן לממשיכו. מטרת אלקאעידה הייתה תחילה מקומית באפגניסטן, לסייע למוג'הידון כנגד הפלישה הרוסית

¹ הספר יצא לאור לראשונה בשנת 1939. לצורך עבודה זו השתמשנו במהדורה מחודשת שיצאה לאור בשנת 2015.

² לספר בעריכתם, אשר מאמרים מתוכו מצוטטים במחקר זה, העוסק באביב הערבי והתפתחותה הגדירו בכותרת הגל השלישי: מחאה ומהפכה במזרח התיכון.